

Fuglefangst med net

Af T. Tobiassen Kragelund (1879-1958)

Med tegninger af Niels Holbak

Trykt i Fra Ribe Amt, 13. bind, 1953, s. 229-238.

I Valdemar Sejrs jordebog findes et afsnit, "Ølisten", en fortegnelse over de mindre øer, med angivelse af hvilke slags vildt, der findes, og om der findes "hus". — For Fanø, Mandø og Rømøs vedkommende fandtes der huse.

Forskerne strides om betydningen af navnet hus, — nogle mener, at det betyder fæstning, og andre, at det var et kongeligt jagthus. — Utænkeligt er det ikke, at kongerne har benyttet øerne med det rige fuglevildt, særlig i træktiden, og så har de på øerne haft huse til beboelse i kortere eller længere tid.

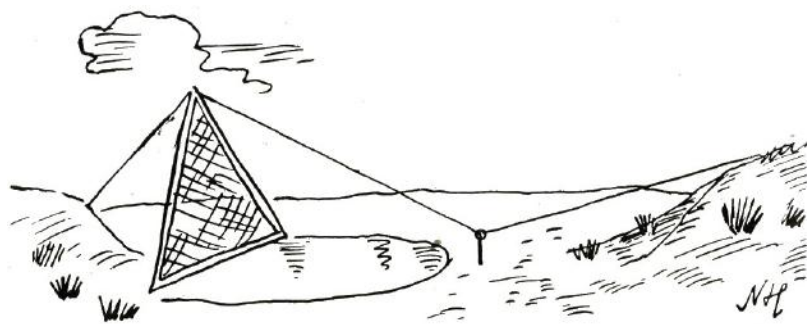
På Rømø findes en borgtomt, der bærer navnet Borgbjerg og som ligger mellem kirken og havneby ved Vadehavet. Det er en græsbevokset jordhøj i kvadrat og dækker ca. 18 meter på hvert led. — Der fortælles, at den stammer fra år 1000. — Endnu i 1700-tallet var der murrester at finde, og omkring det hele var der grave og rester af en bro.

En oldtidsforsker ved navn Handelsmann gætter på, at borgen er opført i 1300-tallet af Johan Limbek, som derfra forstyrrede skibsfarten på Ribe og Tønder.

Hvorom alt så end er, — da er det såre tænkeligt, at landets konge, når han opholdt sig i Ribe, har ønsket at have boliger på øerne, og der ønsket at opleve efterårets fugletræk, samt fange fladfish ved øernes kyster, hvor der var de rigeste og letteste fangstmuligheder. Det er givet, at der herude gennem tiderne er drevet jagt, fiskeri og fuglefangst i stor stil. Fangstmetoderne på vesterhavs-øerne og vaderne indtager en særstilling.

De gamle fangstmetoder er gået i arv fra slægt til slægt, ja helt op til vor tid.

Fanøs historieskriver N. M. Kromann fortæller, at i hans barndom var der enkelte, der fangede fugle på medekroge. — En fangstmåde, der sikkert er lige så gammel som fiskefangst på kroge. Fuglesnarer blev også benyttet, en fangstmåde, der er brugt over hele landet. Se artiklen "Vildtfangst med krog og snare" af Tobiassen Kragelund. I: Fra Ribe Amt, 1950, s. 361-373.

skitse af Slagnettet opstillet

Slagnet

På Fanø var fangst med net efter vadefugle langt den betydeligste. Meget benyttet var et "slagnet", — der bestod af en trekantet ramme, mellem 2,5 og 3,5 m på hver led og overspændt med et stormasket fiske-net.

Inde mellem klitrækkerne dannedes der i efterårstiden søer, løst fastgjort bagud, og fra toppen gik der et reb ned til en bøjle i modsatte side en den lille sø, — og derfra igen et langt stykke til en

klitrække, hvor der bag en stor marehalmbusk blev gravet et hul, hvori der kunne sidde en mand med enden af rebet.

Andeflokken, der i efterårsmånederne kommer flyvende mod syd, må stadig gøre ophold for at drikke fersk vand. Den store Filsø var trækændernes bedste sted; derfor var der tusinder og atter tusinder, som holdt hvil der og fik fersk vand.

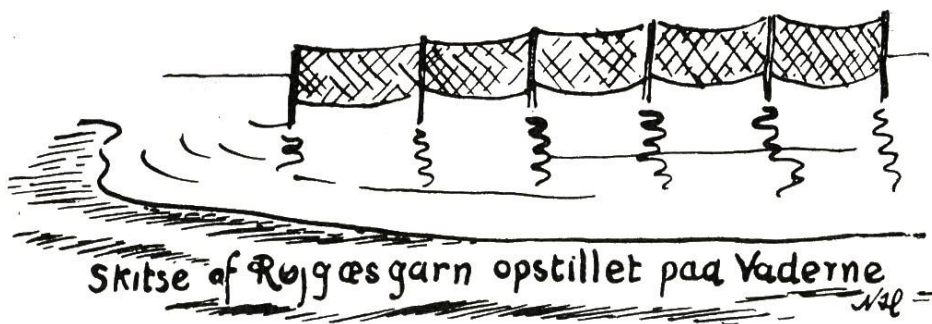
De mange søer og vandpytter på Fanø, Mandø og Rømø var næste opholdssted på rejsen mod syd. Når så en andeflok var gået ned i den lille sø, hvor slagnet stod, tog manden et rask tag i rebet, så rammen faldt ned over ænderne, og de var fanget.

Det var en uskyldig måde at fange ænderne på, sammenlignet med flere andre fangstmetoder, — men stor fangst gav det ikke. Dertil var det en kold tur for manden natten igennem at sidde stille i det lille hul, men hvad gjorde man ikke for at fange nogle lækre ænder. — Var vejret råkoldt, kunne det ske, at et enkelt slag gav 10 ænder.

Røjgæsgarn

En anden meget benyttet fangstmetode med net havde man ved at bruge de såkaldte *røjgæsgarn* (røjgæs betyder rødgæs, hvis næb og ben er røde, — modsat knortegæs, der har sorte ben og næb. Af disse blev der også fanget mange på Fanø, men på en helt anden måde).

Røjgæsgarnene blev i træktiden om efteråret sat i Vadehavet i sydøstlig retning fra Sønderho ved Skøgum lidt syd for Keldsand.

Pælerækken til garnene blev banket eller gravet ned i sandet og skulde være fra 2,5 til 3 meter over daglig højvande. Der var 10 til 15 pæle med ca. 2,5 meters mellemrum. — Pælene skulde stå i en lige række, øst—vest.

Nettet eller garnet kaldtes røjgæsgarn (eller røggersgarn) og var af meget stærk tråd, med 15 cm store masker. Garnet hang meget løst, dvs. posede, og det nåede fra toppen af pælene og ned til mellem 30 og 60 cm over daglig højvande.

Røjgæssene kom i efterårstrækket, når det ruskregnede og var mørkt, flyvende i mindre flokke, tæt nede mod vandfladen og tørnede da lige ind i nettet og blev hængende. — Desværre var det en barbarisk fangstmåde. Gæssene flyver altid med åben mund eller næb, og med den fart, de kom, traf det sig, at tværmasken i garnet var lige ud for det åbne næb, og da blev hovedet ligefrem skåret næsten helt igennem. — Gåsen blev ikke filtret ind i garnet, som gæssene ellers gjorde, men faldt ned i vandet og drev bort, stærkt lidende. — Der skulde sejles ud til garnene, så det var kun to gange daglig, at fangsten blev hentet. — I lyse, klare stjernenætter blev der aldrig fanget gæs.

Ved Mandø var der opsat mange røjgæsgarn. På enkelte steder klagedes der over, at de små robåde næsten ikke kunne komme ind til øen for fangstnet.

At fangstmåden havde betydning for beboerne, forstås deraf, at i 1756 var der retssag mellem to Mandøboere om retten til at sætte røjgæsgarn et bestemt sted.

Fuglekøjer

Fuglekøjer er heller ikke af ny dato. I Holland, Belgien og England er fuglekøjer kendt og brugt langt tilbage i tiden. På Føhr anlagdes den første fuglekøje omkring 1713 og i 1748 den anden.

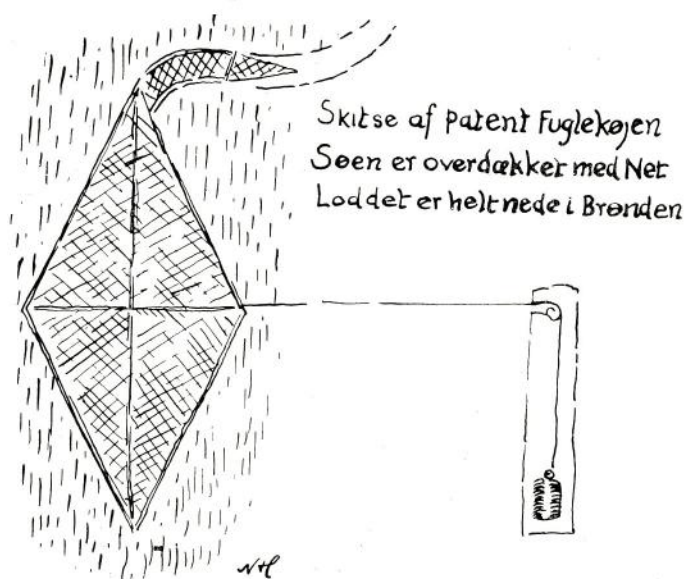
Den første fuglekøje på Fanø anlagdes i 1866, og de to følgende i 1888. Et stort areal omkring disse var fredet for skydning af vildt samt andre fangstmåder, der kunde virke forstyrrende på ænderne i træktiden.

Patentfuglekøjen

Den uendelighed af ænder, der i træktiden kom flyvende, kunne ikke andet end sætte tankerne og opfindsomheden i sving, for på en eller anden måde at fange mange flere ænder på end i fuglekøjerne.

Familien Kromann og snedker N. S. Jensen i Sønderho samt gårdejer Jens Nørby i Nordby havde udspekuleret en hel ny fangstmåde og taget patent på indretningen af en sådan.

I 1890'erne blev køjen, patentfuglekøjen, som den kaldtes, anlagt.

Patentkøjen var en rombeformet sø med 1 meter dybt vand. På siderne var der en træramme, hvortil nettet, der kunne nå over hele søen, var fæstnet. Det bestod af to halvdele og delt på langs midt over søen, og til nettet var der et snoretræk, som, når det lå på trærammen langs hver side på et øjeblik kunne trækkes sammen, så søen var dækket, — og ænderne, der lå i søen, på den måde var lukket inde.

Lukkemekanismen var en snor eller et reb, der gik hen til en brønd med et hjul foroven. Over dette hjul løb rebet, i hvis ene ende hang et stort lod, der vejede omkring 500 kilo. Hvis loddet var hejst op til hjulet, kunne nettet lægges tilbage på hver sin side af søen.

Når manden, der passede fangsten, syntes, der var ænder nok i søen, løsnede han en fjeder, og det tunge lod trak da næsten i samme sekund nettet sammen, og loddet faldt ned i brønden.

Der blev på den måde fanget fra 250 til 350 ænder. — Den værste fejl var, at de mange ænder rappede, skreg og fløj omkring, så lokænderne blev nervøse, — og det var mellem 100 og 150 lokænder, som fangsten hvilede på. Det var nemlig lokænderne, der skulle få de mange vildænder til at flyve ned i søen.

At fange de mange ænder var let nok, da de blev drevet ind i en overdækket grøft, hvor der stod en ruse, og i den var ænderne nemme at tage.

Man erfarede dog meget hurtigt, at der skulle gå flere dage, før lokænderne kunne falde til ro efter en stor fangst, og det blev vanskeligere og vanskeligere med lokænderne, da de ikke kunne tåle at

opholde sig blandt de mange forvildede og skrigende ænder. Fangstmængden gik derfor hurtigt tilbage i patentkøjen.

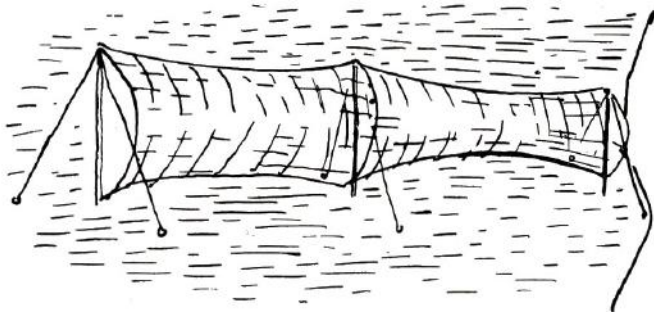
I de almindelige fuglekøjer foregik fangsten langsomt og lydløst, idet lokænderne ingen rappen og skrigen hørte, og hvor der heller ikke blev fanget så mange ad gangen. Fra den tid gik der i øvrigt ikke mange år, før fuglekøjerne blev forbudt ved lov.

Fuglefangt i fuglegarn

Om denne fangstmetode fortæller slagtermester S. J. Sønnichsen i Sønderho:

"I min barndom var jeg meget optaget af fuglefangst i fuglenet eller fuglegarn. På østsiden af Fanø var store strækninger af forstranden dækket med et 30 cm dybt mudderlag, hvorpå der voksede tang.

På dette mudderlag blev der hvert efterår i september, oktober og hen i november rejst tre eller fire 3,5 meter lange, høje jernstænger med omkring 20 meters mellemrum. — Jernstængerne blev sat fast i en træstolpe, der blev gravet ned i sandet under mudderlaget, og så blev der fra toppen af stængerne sat barduner ud til siderne, så hver stang stod urokkelig fast.

Skitse af Fuglenettet
To Længder Net paa det grønne Mudderlag

W/H

Mellem disse stænger blev fuglegarnet spændt op. Det var bundet af meget fint (tyndt) tråd eller garn med ca. 60 cm vide masker. — Nettet var 3,5 meter bredt og 20 meter langt, i hver kant var der en stærk snor eller et tyndt reb, der blev bundet omkring jernstolperne. Stængerne eller pælene stod i retning øst—vest.

Fuglenettet var sat op for at fange knortegæssene, der gik på mudderet for at finde føde. — På tangbladene sad der en mængde små sneglehuse (som vi kaldte krukker). De var lækkerbiskener for gæssene, der under fourageringen hele tiden gik med hovedet op mod vinden, og på den måde kom de hen til nettet, der med passende vind posedede meget stærkt, og først når gæssene kom helt ind under posen, opdagede de garnet. De fløj da forskrækket op og vikledes ind i garnet i det tynde netværk og blev hængende.

Med østen- eller vestenvind blev der ingen gæs fanget, for da hang nettet og blafrede uroligt til hver side. Der kunne nemlig kun fanges gæs, når nettet posedede ud enten til den ene eller den anden side, da gæssene altid tager deres føde op mod vinden.

Der var adskillige, der satte fuglegarn på flakkerne, for med passende vindretning gav det en god fangst.

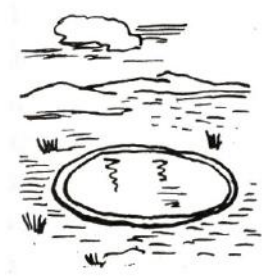
I mudderlaget var der mange ål, og derfor var der ikke så få, der gik ud i mudderlaget med ålejern for at stange ål, og det gav næsten altid en god og sikker fangst. Ligesom gæssene søgte ålene som føde de små bitte snegle, der sad på tangbladene.

I begyndelsen af 1920'erne gik der sygdom i tangen (ålegræs?), og flakkerne kom da til at ligge sorte og nøgne. Siden da kom der ingen knortegæs, og i mudderet var der ingen ål. Hele denne store forstrand er nu dækket af et sandlag".

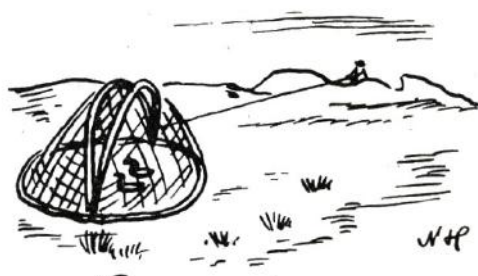
Fangst af jagtfalke

En anden fuglefangst i net, der blev drevet her i nærheden af havet, var fangsten af jagtfalke, se artiklen ”Vestjyske falkelejer” af H.K. Kristensen. I: Fra Ribe Amt, 1943, 672-674.

Fangst i fuglefælde

Den lille gravede Sø.

De to Buer overtrukket med Fiskenet er lige ved at klappe Sammen. Manden rykker i Rebet

Gartner Jørgen Nicolajsen fra Norddorf på Amrum fortæller om primitiv fuglefangst i gamle dage (enkelte nulevende har selv brugt den gamle fangstmetode) i en *fuglefælde*.

Først blev der gravet et rundt hul eller en lille sø på ca. 3 meter i diameter i en af lavningerne mellem klitrækkerne, hvor grundvandet stod temmeligt højt. I randen blev der lagt en trækrans og endnu en

ovenpå, der dog var delt på midten og sammenholdt med hængsler, så den kunne slås sammen over midten som en bøjle. Det hele var overtrukket med fiskenet, der først var fastgjort til begge træringe. Var bøjlerne slået ned, lå nettet mellem kransene. Til disse to bøjler var der fastgjort et snoretræk, således, at når der blev taget et rask ryk i snoren, slog bøjlerne op, og det der måtte være i den lille sø, var indespærret, d. v. s. ænderne. Snoren fra fuglefælden var lang og nåede til en lille klit med marehalm, hvor en mand kunne ligge i skjul og derfra holde udkig for at se, om der kom ænder, der slog sig ned i den lille sø, eller fuglefælden, — for så, når tiden var passende, at rykke i snoren og få de to bøjler til at klappe sammen.

Fangst fra isen

Når Vadehavet i vintertiden var en stor isflade, blev der hugget et rundt hul i isen, og derover blev fuglefælden placeret. Den ophuggede is blev lagt omkring hullet og så der meget naturlig ud. Den lange snor eller rebet fra fuglefælden lå på isen hen til en bunke lyng eller tang, der var lagt ud for at danne læ samt for at skjule manden, der skulde passe fælden. Isfangsten gav i mange tilfælde de fleste ænder.

Biografi

Tobias Tobiassen Kragelund var født i Jernved i 1879 og virkede de første mange år som gårdejer. I 1919 blev han forretningsfører for Dagbladet Vestkysten, en stilling han havde til 1946. Samtidig med arbejdet for avisen dyrkede Kragelund sin anden store interesse, lokalhistorien. Igennem 19 år sad han i bestyrelsen for Historisk Samfund for Ribe Amt lige som han også var medlem af Esbjerg og omegns museumsforenings bestyrelse. Kragelund var en flittig lokalhistorisk forfatter og folkemindesamler. Kragelund døde i 1958.

<http://www.eba.esbjergkommune.dk/Esbjergs%20historie/Borgere/Erindringer.aspx>

Foruden mange artikler i tidsskrifter og årbøger har Tobiassen Kragelund skrevet følgende bøger:

- Vi tapper af tøndnen. En lille skænk af vestjydsk hjemmebryg. Gyldendal, 1935.
- Teglstensbrokker i en plovfure. Sammen med Salomon J. Frifelt. Gyldendal, 1936.
- Vi svinger vor høle. Engen og slætten og folkesindet. Sammen med Salomon J. Frifelt. Gyldendal 1937.
- Kjærgaard. Den gamle ridderborgs historie. Sammen med J.M. Lauridsen og Salomon J. Frifelt. Gyldendal, 1938.
- Spyt i nævernes folkens! Dem vester fra, II. Sammen med Salomon J. Frifelt. Gyldendal, 1940.
- Os selv - og de fremmede. Gyldendal, 1941.
- Vi hilser på landsmænd. Følgeskab ad jyske veje og hvil i en mørkningskrog. Sammen med Salomon J. Frifelt. Gyldendal, 1942.

- Afsides kroge midt i verden. (Vi hilser på landsmænd, II). Sammen med Salomon J. Frifelt. Gyldendal, 1943.
- Mere end mandsværk. (Vi hilser på landsmænd, III). Sammen med Salomon J. Frifelt. Gyldendal, 1944.
- Østersogn og Vestersogn. Småglimt af glemte skæbner og gammel syssel. Sammen med Salomon J. Frifelt. Gyldendal, 1945.
- Sognets veteraner. Fra krigsår og arbejdsår. Gyldendal, 1946.
- Højt på strå i det gamle sogn. Små glimt af glemte skæbner og gammel syssel. Sammen med Salomon J. Frifelt. Gyldendal, 1947.
- Nabo til Kræn Vester. Småskæbner med en stor nabo. Sammen med Salomon J. Frifelt. Gyldendal, 1948.
- Rug – mel – bagning. 1949.
- Jyder vester fra er mange slags. Sammen med Salomon J. Frifelt. Gyldendal, 1949.
- Potter og kar. Et og andet om jydsk haandværk og hverdagsliv i ældre tid. Sammen med Niels Holbak. Gyldendal, 1950.
- Dem vester fra (Os selv – og de fremmede, Bind 3). Sammen med Salomon J. Frifelt. Gyldendal, 1951.
- Tyendemarker. Rebslageri som husflid og haandværk. Smeden og Cyprianus. Gyldendal, 1952.
- Gamle vestjyder fortæller om tegl- og kalkbrænding. Nationalmuseet, 1953.
- Vestjyske marker. Limer og børster. Engers Hansens Forlag, 1956.

Printervenlig version af

Fuglefangst med net på Fanø. Af T. Tobiassen Kragelund.

Med tegninger af maleren Niels Holbak

Redaktion og tilrettelæggelse: Per Hofman Hansen med bidrag af Palle Uhd Jepsen.

Publiceret november 2013 på min hjemmeside ”Stykker til Fanøs kultur, natur og historie” på adressen www.aldus.dk/fanoe/fuglefangstmednet/, hvor også en række forklarende noter og illustrationer kan findes.

Per Hofman Hansen, Silkeborg, perhofman-snabela-gmail.com